БАТЛАВ	БАТЛАВ	БАТЛАВ
МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ГИШҮҮН	МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ГИШҮҮН	МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ГИШҮҮН
О.ЦОГТГЭРЭЛ	Б.ЖАРГАЛАН	Г.ОЧИРБАТ

2025 оны 12 дугаар сарын 26-ны өдөр

ЭДИЙН ЗАСГИЙН ЭРХ ЧӨЛӨӨНИЙ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ

Нэг. Хуулийн төсөл боловсруулах үндэслэл, шаардлага

Монгол Улсын Үндсэн хууль нь “хүмүүнлэг, иргэний, ардчилсан нийгэм”-ийг цогцлуулан хөгжүүлэхийг эрхэм зорилгоо болгосон. Энэхүү эрхэм зорилгын эдийн засгийн үндэс нь Үндсэн хуулийн Тавдугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Төр нь … хувийн өмчид тулгуурласан … олон хэвшил бүхий эдийн засагтай байна” гэж, Арван зургадугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт Монгол Улсын иргэн “… хөдлөх, үл хөдлөх хөрөнгө хувийн өмчлөх”, 4 дэх хэсэгт “…ажил мэргэжлээ чөлөөтэй сонгох, хөдөлмөрийн аятай нөхцөлөөр хангуулах, цалин хөлс авах, амрах, хувийн аж ахуй эрхлэх эрхтэй. Хэнийг ч хууль бусаар албадан хөдөлмөрлүүлж болохгүй” гэж тус тус тунхаглан баталгаажуулсан байдаг.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн эдгээр заалт нь хувийн өмч, хувийн санаачилга, шударга өрсөлдөөнд тулгуурласан зах зээлийн эдийн засгийн тогтолцооны эрх зүйн үндсийг тогтоосон билээ. Гэвч эдгээр үндсэн зарчмыг хэрэгжүүлэх, бодит агуулгаар хангах үүрэг бүхий хууль тогтоомж нь сүүлийн гуч гаруй жилийн хугацаанд салангид байдлаар хөгжиж, эдийн засгийн эрх чөлөөг хамгаалах нэгдмэл үзэл баримтлал, суурь зарчим хангалттай бүрдээгүй байна. Үүний улмаас Үндсэн хуульд тунхагласан эдийн засгийн эрх, эрх чөлөөний баталгаа болон түүний бодит хэрэгжилтийн хооронд тодорхой зөрүү үүсэж, эдийн засгийн харилцаанд эрх зүйн тогтвортой байдал, урьдчилан таамаглах боломж, төрийн хэт их оролцоо, төрийн өмчит компаниудын давамгай байдалтай холбоотой бодит хүндрэлүүд бий болжээ.

“Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай” хуулийн төсөл нь Үндсэн хуулийн үзэл санааг өдөр тутмын харилцаанд хэрэгжүүлэх, эдийн засгийн эрх чөлөөнд ямар тохиолдолд хязгаарлалт тогтоож болох, түүнийг хэрхэн хамгаалах зэрэг нарийвчилсан механизмыг бий болгох зорилготой ерөнхий хууль юм.

Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлт, бүтээмж, хувийн хэвшлийн хөгжлийн үндэс нь эдийн засгийн эрх чөлөө, өмчийн эрхийн баталгаа, гэрээний тогтвортой байдал, шударга өрсөлдөөн юм. Иймд хүний эдийн засгийн суурь эрх, эрх чөлөөг хамгаалах, төрөөс эдийн засгийг зохицуулах үйл ажиллагааны зорилго, хэлбэр, хязгаарыг тодорхой болгох, эдийн засгийн харилцаанд эрх зүйн тогтвортой, урьдчилан таамаглах боломжтой орчныг бүрдүүлэх, төр болон хувийн хэвшлийн харилцаанд хариуцлага, ил тод байдлыг бэхжүүлэх зорилгоор Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай хуулийн төслийг боловсруулсан болно.

Нэгдүгээрт, Үндсэн хуульд баталгаажуулсан эдийн засгийн эрх, эрх чөлөөг бодит эрх зүйн баталгаагаар хангахыг зорьсон. Хуулийн төсөл нь Үндсэн хуульд заасан хувийн өмчлөх эрхийн агуулгыг тодорхой болгож, өмчлөгчийн эрхийг төрийн хууль бус болон дур зоргын оролцооноос хамгаалах, өмчид халдсан тохиолдолд шударга нөхөн төлбөр олгох, өмчийн халдашгүй байдлыг хангах эрх зүйн баталгааг бүрдүүлнэ. Түүнчлэн аж ахуй эрхлэх эрхийг төрөөс зөвшөөрөл олгосноор бий болдог боломж бус, харин хуулиар хориглоогүй тохиолдолд хүн бүр эдлэх суурь эрх болохыг хуульчилж, энэхүү эрхийг хязгаарлах аливаа арга хэмжээ нь хуульд үндэслэсэн, нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалахад зайлшгүй шаардлагатай, ялгаварлан гадуурхахгүй, зорилгодоо нийцсэн байх шалгуурыг хангасан байх зарчмыг тогтоож байна. Ийнхүү хуулийн төсөл нь Үндсэн хуульд тунхагласан эдийн засгийн эрх чөлөөний үзэл санааг бодит хэрэгжилтээр хангах, эдийн засгийн харилцаанд эрх зүйн тодорхой, тогтвортой орчныг бүрдүүлэхэд чиглэж байна.

Хоёрдугаарт, эдийн засгийн харилцааг зохицуулж буй хууль тогтоомжийн дотоод уялдаа, нэгдмэл байдлыг хангах эрх зүйн суурийг бүрдүүлэхийг зорьсон. Сүүлийн жилүүдэд татвар, зөвшөөрөл, өрсөлдөөн, хөрөнгө оруулалт болон эдийн засгийн бусад харилцааг зохицуулсан хууль тогтоомж салбар тус бүрээр хөгжиж ирсэн боловч тэдгээрийг тайлбарлах, хэрэглэхэд баримтлах нийтлэг зарчим, нэгдсэн хандлага хангалттай бүрдээгүй байна. Үүний улмаас хууль тогтоомжийн хэрэглээнд зөрүүтэй тайлбар, эрх зүйн тодорхой бус байдал үүсэх нөхцөл бүрдэж байна. Иймд хуулийн төсөл нь өмчийн эрхийн хамгаалалт, гэрээний эрх чөлөө, аж ахуй эрхлэх эрх, шударга өрсөлдөөний суурь зарчмыг тогтоож, эдийн засгийн харилцааг зохицуулсан бусад хууль тогтоомжийг тайлбарлах, хэрэглэхэд баримтлах нийтлэг чиг баримжааг бүрдүүлэхэд чиглэж байна. Ингэснээр хууль тогтоомжийн хэрэглээний нэгдмэл байдал хангагдаж, шүүх болон захиргааны байгууллагын шийдвэрийн урьдчилан таамаглах боломж нэмэгдэн, эрх зүйн орчны тогтвортой байдал бэхжинэ.

Эцэст нь дүгнэхэд, энэхүү хуулийн төслийг боловсруулах үндэслэл нь Монгол Улсын Үндсэн хуульд баталгаажуулсан эдийн засгийн эрх, эрх чөлөө, өмчийн эрхийн хамгаалалт, хуулийн засаглалын зарчмыг бодитой хэрэгжүүлэх шаардлагаас урган гарч байна. Хуулийн төсөл нь эдийн засгийн харилцааг зохицуулсан хууль тогтоомжийн уялдаа холбоог бэхжүүлэх, эдийн засгийн эрх чөлөөний эрх зүйн баталгааг тодорхой болгох, төрөөс эдийн засгийг зохицуулах эрх хэмжээ, хязгаарыг илүү тодорхой тогтоох замаар эрх зүйн орчны тогтвортой, урьдчилан таамаглах боломжтой байдлыг хангахад чиглэж байна. Иймээс энэхүү хуулийн төсөл нь Үндсэн хуулийн үзэл санаа, эрх зүйн тогтолцооны хөгжлийн хэрэгцээ шаардлагад нийцсэн суурь шинжтэй зохицуулалт болно.

Олон улсын нэр хүндтэй судалгааны байгууллагуудын үнэлгээ Монгол Улсын эдийн засгийн эрх чөлөөний орчинд бодит сорилтууд байгааг харуулж байна. АНУ-ын Heritage Foundation байгууллагын 2025 оны Эдийн засгийн эрх чөлөөний индексээр Монгол Улс 62.6 оноо авч, 184 орноос 74 дүгээр байрт эрэмбэлэгдэн “дунд зэргийн эрх чөлөөтэй” ангилалд багтсан бол Канадын Fraser Institute байгууллагын Дэлхийн эдийн засгийн эрх чөлөөний тайланд 165 орноос 69 дүгээр байрт эрэмбэлэгдсэн байна. Аль аль судалгаанд өмчийн эрхийн хамгаалалт, хууль эрх зүйн орчны чанар, төрийн зохицуулалтын үр нөлөө харьцангуй сул үнэлэгдсэн нь Монгол Улсын эдийн засгийн өрсөлдөх чадварыг хязгаарлаж буй гол хүчин зүйлсийн нэг болохыг харуулж байна. Иймд эдийн засгийн эрх чөлөөний эрх зүйн баталгааг бэхжүүлэх, өмчийн эрх, гэрээний эрх чөлөө, аж ахуй эрхлэх эрхийн хамгаалалтыг сайжруулах, хууль тогтоомжийн тогтвортой, урьдчилан таамаглах боломжтой орчныг бүрдүүлэх шаардлага бодитоор тулгарч байна. Энэхүү хуулийн

төсөл нь дээрх суурь асуудлуудыг шийдвэрлэх, Монгол Улсын эдийн засгийн өрсөлдөх чадвар, хөрөнгө оруулалтын орчныг сайжруулах зорилготой болно.

Хоёр. Хуулийн төслийн зорилго, ерөнхий бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ

2.1.Хуулийн төслийн зорилго

Монгол Улсын Үндсэн хуульд баталгаажуулсан эдийн засгийн эрх, эрх чөлөөний агуулга, баталгааг тодорхойлж, өмчийн эрх, гэрээний эрх чөлөө, аж ахуй эрхлэх эрх, шударга өрсөлдөөний зарчмыг хамгаалах, эдийн засгийн харилцаанд төрөөс оролцох эрх хэмжээ, хязгаарыг тогтоох, улмаар тогтвортой, урьдчилан таамаглах боломжтой, өрсөлдөх чадвартай эдийн засгийн эрх зүйн орчныг бүрдүүлэхэд оршино.

2.2.Хуулийн төслийн зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ

Нэгдүгээрт, аж ахуй эрхлэгч болон төрийн байгууллагын хооронд үүсэх эдийн засгийн харилцааг зохицуулна. Энэ хүрээнд өмчийн эрх, гэрээний эрх чөлөө, аж ахуй эрхлэх эрх болон эдийн засгийн бусад эрх, эрх чөлөөг хэрэгжүүлэхэд төрөөс мөрдөх зарчим, хязгаарлалт, үүргийг тодорхойлж, эдгээр эрхийг хязгаарлах нөхцөл, шаардлагыг тогтооно.

Хоёрдугаарт, эдийн засгийн харилцаанд оролцогч хоорондын харилцаанд баримтлах суурь зарчмыг тогтооно. Үүнд өмчийн эрхийг хүндэтгэх, гэрээний эрх чөлөөг хангах, шударга өрсөлдөөнийг хамгаалах, ялгаварлан гадуурхахгүй байх зэрэг эдийн засгийн эрх чөлөөний үндсэн зарчмууд хамаарна.

Гуравдугаарт, эдийн засгийн харилцааг зохицуулсан хууль тогтоомжийг тайлбарлах, хэрэглэхэд баримтлах суурь зарчим, чиг баримжааг тогтооно. Хуулийн төсөл нь эдийн засгийн эрх чөлөөний агуулга, төрийн зохицуулалтын хүрээ, өмчийн эрхийн хамгаалалт, өрсөлдөөний тэгш нөхцөл зэрэг нийтлэг зарчмыг тодорхойлсноор эдийн засгийн хууль тогтоомжийн нэгдмэл хэрэглээг хангахад чиглэнэ.

2.3. Хуулийн төслийн ерөнхий бүтэц

Хуулийн төсөл нь таван бүлэг, арван есөн зүйлээс бүрдэх бөгөөд дараах бүтэцтэй байна.

НЭГДҮГЭЭР БҮЛЭГ. НИЙТЛЭГ ҮНДЭСЛЭЛ (1-4 дүгээр зүйл)

Хуулийн зорилго, зарчим, хамрах хүрээ, бусад хууль тогтоомжтой харилцах харилцаа болон нэр томьёоны тодорхойлолтыг тусгасан.

ХОЁРДУГААР БҮЛЭГ. ЭДИЙН ЗАСГИЙН ЭРХ ЧӨЛӨӨ (5 дугаар зүйл)

Эдийн засгийн эрх чөлөөний агуулга, өмчийн эрх, хөдөлмөрийн үр шимээ хүртэх эрх, гэрээний эрх чөлөө, аж ахуй эрхлэх эрх, шударга өрсөлдөөн, мөнгө, санхүү болон мэдээллийн халдашгүй байдлын үндсэн баталгааг тодорхойлж, эдгээр эрхийг хязгаарлах нийтлэг шалгуурыг тогтоосон.

ГУРАВДУГААР БҮЛЭГ. ТӨРИЙН ЭДИЙН ЗАСГИЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ХАМРАХ ХҮРЭЭ, АРГА ХЭЛБЭР (6-13 дугаар зүйл)

Өмчийн эрх, татвар, гэрээний эрх чөлөө, аж ахуй эрхлэх үйл ажиллагаа, өрсөлдөөний орчин, мөнгө, санхүүгийн харилцаа болон мэдээллийн хамгаалалтын хүрээнд төрөөс баримтлах зарчим, эрх хэмжээ, хязгаарлалтыг тодорхойлсон.

ДӨРӨВДҮГЭЭР БҮЛЭГ. ХАРИУЦЛАГА, ШҮҮХИЙН ХАМГААЛАЛТ, ИЛ ТОД БАЙДАЛ, ХЯНАЛТ (14-16 дугаар зүйл)

Эдийн засгийн эрх чөлөө зөрчигдсөн тохиолдолд төрийн хүлээх хариуцлага, учруулсан хохирлыг нөхөн төлөх журам, шүүхийн хамгаалалтын механизм, түүнчлэн хуулийн хэрэгжилтэд тавих ил тод байдал, хяналтын зохицуулалтыг тусгасан.

ТАВДУГААР БҮЛЭГ. БУСАД ХУУЛЬ ТОГТООМЖИЙГ НИЙЦҮҮЛЭХ, ХҮЧИН ТӨГӨЛДӨР БОЛОХ (17-19 дүгээр зүйл)

Хуулийн хэрэгжилтийг хангахтай холбоотой шилжилтийн зохицуулалт, бусад хууль тогтоомжийг нийцүүлэх асуудал болон хууль хүчин төгөлдөр болох хугацааг тусгасан.

Гурав. Хуулийн төсөл батлагдсаны дараа үүсэж болох нийгэм, эдийн засаг, хууль зүйн үр дагавар

Энэхүү хуулийн төсөл хэрэгжсэнээр эдийн засгийн эрх чөлөөний эрх зүйн баталгаа бэхжиж, өмчийн эрхийн хамгаалалт, гэрээний эрх чөлөө, аж ахуй эрхлэх эрх, шударга өрсөлдөөний орчны тогтвортой байдал дээшилнэ. Үүний үр дүнд эдийн засгийн харилцаанд оролцогчдын хууль ёсны хүлээлт хамгаалагдаж, хөрөнгө оруулалтын орчны тодорхой байдал нэмэгдэн, дотоодын болон гадаадын хөрөнгө оруулагчдын итгэл бэхжинэ. Түүнчлэн төрийн зохицуулалтын ил тод байдал, хариуцлага сайжирч, зах зээлд нэвтрэхэд учирч буй зохицуулалтын саад тотгор буурснаар шударга өрсөлдөөн дэмжигдэж, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийн үйл ажиллагаа өргөжих таатай нөхцөл бүрдэнэ. Эдийн засгийн үйл ажиллагаа идэвхжиж, албан ёсны эдийн засгийн оролцоо нэмэгдэхийн хэрээр татварын суурь тэлж, төсвийн орлогын тогтвортой байдал сайжрахын зэрэгцээ ажлын байр, бүтээмж, иргэдийн орлогыг нэмэгдүүлэх урт хугацааны эерэг үр нөлөө бий болно. Ийнхүү хуулийн төсөл нь эдийн засгийн эрх чөлөөг бэхжүүлэх замаар тогтвортой өсөлт, өрсөлдөх чадвар, хувийн хэвшилд тулгуурласан эдийн засгийн хөгжлийг дэмжих эрх зүйн суурийг бүрдүүлнэ.

Дөрөв. Хуулийн төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, бусад хуультай хэрхэн уялдах талаарх санал

Энэхүү хуулийн төслийг Монгол Улсын Үндсэн хууль болон бусад хууль тогтоомжид нийцүүлэн боловсруулсан бөгөөд хуулийн төслийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдуулан Хууль тогтоомжийн тухай хууль, Өрсөлдөөний тухай хууль, Зөвшөөрлийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулсан.

-oOOO-